

Selektywność emigracji i migracji powrotnych Polaków – o procesie „wypłukiwania”

Marta Anackaⁱ, Agnieszka Fihelⁱ

The paper contains the analysis of selectivity of emigration and return migration to Poland in years 2004-2008. By using Migration Selectivity Index with comparable data (Labour Force Survey) we were able to confirm the hypothesis of ‘washing-out’ of selected categories of Polish population: men, people with post-secondary, secondary and vocational level of education, inhabitants of rural areas and those who live in agricultural households. We made an attempt to estimate the scale of the phenomenon and described its demographic consequences. Our analysis corresponds with the ‘crowding out’ hypothesis (Okólski 2011, 2012; cf. Grabowska-Lusińska, Okólski 2009; Anacka, Okólski 2010) stating that the post-accession emigration from Poland gave a chance to an economically ‘redundant’ labour force to move to regions and economic sectors with high demand for labour.

Keywords: return migration, selectivity of migration, washing-out of population

Wstęp

„Każdy przepływ ludności generuje kompensacyjny strumień migracyjny o kierunku przeciwnym i słabszej sile” – to jedno z praw E. G. Ravensteina (1885: 199, 1889: 287) sformułowanych ponad 100 lat temu wciąż stanowi punkt odniesienia dla współczesnych badaczy (por. King 1978; Stark 1995). Tak jest i w tym wypadku. Jeśli opisana przez E. G. Ravensteina dynamika rzeczywiście występuje, a przepływy w obu opisywanych kierunkach charakteryzują się selektywnością, to możemy mieć do czynienia ze względnie trwałą zmianą struktury danej populacji i obserwować proces stopniowego jej „wypłukiwania” z pewnych kategorii ludności. Hipoteza stawiana w niniejszym tekście mówi, że wypłukiwanie populacji Polski miało miejsce w latach 2004-2008, a celem artykułu jest wskazanie przyczyn tego procesu i zarysowanie jego ewentualnych konsekwencji.

Tło teoretyczne

Selektywność migracji, rozumiana jako zróżnicowana skłonność do podejmowania mobilności przez osoby o różnych charakterystykach, w centrum zainteresowania badaczy znajdowała się już u zarania studiów migracyjnych. Analizując dane spisowe z końca XIX wieku, E. G. Ravenstein – oprócz przywołanej już wcześniej prawidłowości – sformułował m.in. prawa mówiące o tym, iż mieszkańcy terenów wiejskich

ⁱ Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski / Centre of Migration Research, University of Warsaw.

i kobiety charakteryzują się wyższą skłonnością do mobilności (1885: 199). Od tego momentu myślenie kategoriami selektywności zdominowało perspektywę teoretyczną i badawczą na długie lata – stało się fundamentem koncepcji czynników przyciągających i wypychających (Lee 1966) oraz podglebieniem dla dziesiątek studiów empirycznych dotyczących strumieni migracyjnych z poszczególnych krajów (obszarów) w określonym czasie (por. m.in. DaVanzo 1978; Borjas 1989; Frejka Okólski, Sword 1999).

Przypadek Polski okresu transformacji ustrojowej nie był pod tym względem wyjątkiem. Analizowanie selektywności emigracji w latach 1990. pozwoliło na wskazanie szeregu czynników ją determinujących (Kaczmarczyk 2001) i weryfikację niektórych implikacji teoretycznych, na przykład kluczowej roli gospodarstwa domowego w procesie nominowania na migranta wskazanej w Nowej Ekonomii Migracji Pracowniczych (The New Economics of Labour Migration, por. Stark, Bloom 1985; Lauby, Stark 1988; Stark, Taylor 1989). Badania nad selektywnością przyczyniły się do sformułowania koncepcji migracji niepełnej (Okólski 2001), będącej kwintesencją specyfiki procesów mobilności zagranicznej Polaków w okresie od odsłonięcia „żelaznej kurtyny” do włączenia Polski do struktur Unii Europejskiej (UE). Akcesja Polski do UE w połowie 2004 roku, wywołała wzmożoną mobilność międzynarodową Polaków – szacuje się, że w ciągu dwóch i pół roku ubytek netto ludności Polski wyniósł około 1,1 mln osób (Grabowska-Lusińska, Okólski 2009: 74) – spowodowała kolejne pytania o selektywność odpływu.

Ów znaczący odpływ sprawił, że analizy selektywności na dobre zagościły na kartach książek i artykułów badaczy migracji (m.in. Fihel, Kaczmarczyk, Okólski 2007; Mioduszewska 2008; Kaczmarczyk, Mioduszewska, Żylicz 2009). Gwałtowność zmian, których świadkami staliśmy się wówczas, wymagała narzędzi, dzięki którym możliwa byłaby stosunkowo szybka ocena, na ile mieliśmy do czynienia z kontynuacją trendów obserwowanych przed akcesją, być może w większej skali, na ile zaś przyszło nam obserwować odmienne jakościowo zjawisko. Dzięki dostępności nowego i wartościowego źródła danych o emigracji, jakim okazało się Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) i zastosowaniu prostego Współczynnika Selektywności Migracji, można było formułować wyjaśnienia dotyczące przyczyn różnic w strukturze ludności podejmującej mobilność i ludności osiadłej przed i po akcesji Polski do UE (Anacka, Okólski 2010) oraz trwałości zaobserwowanych zmian (Anacka 2010a).

Wydarzenia kolejnych lat skierowały uwagę badaczy zajmujących się selektywnością migracji na coraz bardziej intensywny strumień migracji powrotnych (Anacka, Fihel 2012). Pytanie o to, kto i dlaczego wraca do Polski (lub, odwracając perspektywę, kto i dlaczego do Polski nie wraca) przez pewien czas rozpałało publiczne debaty i znów – dzięki tym samym narzędziom, które posłużyły do scharakteryzowania odpływu ludności w drugiej połowie ubiegłej dekady – można było snuć wnioski na temat przyczyn i ewentualnych konsekwencji napływu powrotnego Polaków. Wypłukiwanie populacji, jako metafora zjawiska polegającego na występowaniu dodatniej selektywności dla strumienia emigracji i niedodatniej dla strumienia migracji powrotnych w wypadku pewnych grup ludności (por. kolejny punkt niniejszego tekstu), pojawiło się już w pierwszych artykułach o poakcesyjnej migracji powrotnej (Anacka 2010b). Wyniki analiz sugerowały wówczas, iż w latach 2002-2008 owo wypłukiwanie mogło dotyczyć m.in. osób z wykształceniem policealnym i wyższym, mężczyzn oraz mieszkańców północnych regionów Polski. Jednoznaczne konkluzje nie zostały jednak wyciągnięte, jako że metoda badania była mocno niedoskonała – zastosowana definicja migranta powrotnego obejmowała osoby, które podejmowały ruchliwość typowo cyrkulacyjną, powszechną w okresie przedakcesyjnym (por. Jaźwińska 2001), a w analizie brakowało oceny statystycznej istotności otrzymanych wyników.

Podobna próba zestawienia selektywności emigracji i migracji powrotnej została poczyniona dwa lata później (Anacka, Fihel 2012) przy użyciu technik ekonometrycznych (statystyczna istotność otrzymanych wyników była zatem bezdyskusyjna), choć tym razem wyniki dla obu strumieni nie były w pełni porównywalne z uwagi na różne okresy analizy. Pewnym mankamentem badania było wzięcie pod uwagę osób mi-

grujących – zarówno z, jak i do Polski – w okresie 1999-2009, a zatem niedokonywanie rozróżnienia na migracje przedakcesyjne, często o charakterze cyrkulacyjnym, i poakcesyjne¹. Niemniej jednak w wypadku niektórych kategorii ludności – mężczyzn, osób młodych i osób z wyższym wykształceniem – dostrzeżony wcześniej wzorec wyplukiwania populacji potwierdził się.

Metoda analizy

Niniejszy tekst ma za zadanie uzupełnienie dotychczasowych analiz procesu wyplukiwania ludności Polski w okresie poakcesyjnym, to jest od 2004 roku. Proces ten jest definiowany jako względnie trwała emigracja określonych grup ludności, które charakteryzują się wyższą niż ogół ludności skłonnością do emigracji i jednocześnie niższą niż inne kategorie emigrantów skłonnością do migracji powrotnych. Pomiar skłonności do mobilności będzie dokonywany przy pomocy dwóch wskaźników – Współczynnika Selektowności Migracji (dla strumienia emigracji, WSM) i Współczynnika Selektowności Migracji Powrotnych (dla strumienia migracji powrotnej, WSMP). Pierwszy z nich ma postać (Cieślak 1992):

$$WSM_{V=i} = \frac{\frac{M_{V=i}}{M} - \frac{P_{V=i}}{P}}{\frac{P_{V=i}}{P}},$$

gdzie: V – zmienna, ze względu na którą mierzona jest selektywność migracji (np. płeć, wykształcenie); i – kategoria zmiennej V , dla której liczona jest wartość współczynnika (np. mężczyzna, wykształcenie wyższe); $M_{V=i}$ – liczba emigrantów z danego obszaru należąca do kategorii i cechy V ; M – całkowita liczba emigrantów z danego obszaru; $P_{V=i}$ – liczba ludności danego obszaru należąca do kategorii i cechy V ; P – całkowita liczba ludności na danym obszarze.

Formuła Współczynnika Selektowności Migracji Powrotnych jest analogiczna do powyższej i ma postać:

$$WSMP_{V=i} = \frac{\frac{R_{V=i}}{R} - \frac{E_{V=i}}{E}}{\frac{E_{V=i}}{E}},$$

gdzie: V – zmienna, ze względu na którą mierzona jest selektywność migracji powrotnych (np. płeć, wykształcenie); i – kategoria zmiennej V , dla której liczona jest wartość współczynnika (np. mężczyzna, wykształcenie wyższe); $R_{V=i}$ – liczba migrantów powracających na dany obszar należąca do kategorii i cechy V ; R – całkowita liczba migrantów powracających na dany obszar; $E_{V=i}$ – liczba ludności pochodzącej z danego obszaru i przebywającej za granicą należącej do kategorii i cechy V ; E – całkowita liczba ludności pochodzącej z danego obszaru i przebywającej za granicą.

Oba te współczynniki przyjmują wartości z zakresu $[-1, +\infty)$, przy czym dodatni $WSM_{V=i}$ oznacza, że kategoria i pewnej cechy V jest nadreprezentowana w odpływie ludności z danego obszaru (jej skłonność do emigracji jest wyższa), ujemny zaś – że jest ona niedoreprezentowana, co oznacza niższą skłonność do emigracji osób o tej właśnie cesze. Kluczową rolę odgrywa wartość zerowa tego współczynnika, oznaczająca brak selektywności, zwłaszcza gdy jest on liczony na podstawie danych pochodzących z badania reprezentacyjnego (nie zaś pełnego, jakimi są np. powszechny spis ludności czy rejestry ludności). Formalnie rzecz biorąc należałoby, wyliczywszy wartość WSM, przeprowadzić test statystyczny, który pozwoliłby ocenić, czy ów WSM jest istotnie różny od zera. Jednak rozkład statystyki testowej jest w tym wypadku problematyczny (nie jest to żaden z popularnie wykorzystywanych rozkładów). Na użytek niniejszego badania istot-

ność statystyczna średniej wartości WSM w okresie 2004-2008 została zastąpiona oceną stabilności wartości WSM dla poszczególnych 19 kwartałów. Jeśli we wszystkich kwartałach był on jednakowego znaku (stałe dodatni bądź stałe ujemny), jego wartość uznawana była jako stosunkowo stabilna i za wiarygodne przyjmowane było stwierdzenie, iż w analizowanym okresie był on różny od zera. Ponadto przy interpretacji wyników brany był pod uwagę przypadek, gdy WSM był odmiennego znaku w dokładnie jednym spośród 19 kwartałów. Wyjątek ten wynikał z faktu, iż w ocenie statystycznej istotności wartości parametrów również przyjmuje się pewne prawdopodobieństwo popełnienia błędu (zwyczajowo jest 1 proc., 5 proc. lub 10 proc.), na co pozostawione zostało miejsce i w naszej analizie. Do oceny selektywności wykorzystane zostały jedynie opisane powyżej stosunkowo stabilne wartości WSM.

W niniejszym artykule wykorzystane zostały dane pochodzące z prowadzonego regularnie co kwartał Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności z lat 2004-2008. Ankieta BAEL dotycząca gospodarstwa domowego zawiera pytanie o ewentualny czasowy pobyt zagraniczny jego członków² i o to, czy pobyt ten jest krótszy, czy też dłuższy niż 1 rok. Ponadto w analizie wzięto pod uwagę dane zebrane w ramach przeprowadzonego *ad hoc* w drugim kwartale 2008 roku dodatkowego modułu BAEL, w którym ankietowani odpowiadali na pytania dotyczące ich przeszłych doświadczeń migracyjnych³. W ramach tych zbiorów danych wyszczególnione zostały cztery subpopulacje, kluczowe dla dalszych rozważań:

- migranci – osoby, które wyjechały z Polski w latach 2004-2008, czyli wskazane jako czasowo nieobecne, ale przebywające za granicą nie dłużej niż rok począwszy od II kwartału 2004 roku do IV kwartału 2008 roku;
- emigranci – osoby przebywające za granicą w latach 2004-2008, czyli wskazane jako czasowo nieobecne niezależnie od długości pobytu za granicą począwszy od II kwartału 2004 roku do IV kwartału 2008 roku;
- migranci powrotni – osoby przebywające w Polsce w II kwartale 2008 roku (moment przeprowadzania badania modułowego BAEL), które w latach 2004-2008 powróciły z zagranicy;
- niemigrujący – osoby obecne w Polsce w momencie ankietowania w ramach regularnie przeprowadzanego sondażu BAEL.

Wyszczególnione subpopulacje odpowiadają tym, których struktury wykorzystywane są do wyliczenia wartości WSM i WSMP (liczbę migrantów, emigrantów, migrantów powrotnych i niemigrujących oznaczanych w przywołanych wyżej formułach odpowiednio przez M , E , R , P). Liczebność prób odpowiadających powyższym kategoriom była zróżnicowana – od 300 do blisko 600 w każdym z 19 kwartałów dla subpopulacji wyjeżdżających za granicę, ponad 50 tys. dla subpopulacji niemigrujących i ponad 1 000 dla subpopulacji osób powracających⁴.

Proces wyplukiwania populacji Polski

Wyniki dotyczące selektywności emigracji w latach 2004-2008 wskazują na większą skłonność do wyjazdów mężczyzn (niż kobiet), osób z wykształceniem policealnym, średnim i zawodowym (niż wyższym), mieszkańców wsi, członków gospodarstw domowych z przynajmniej jednym użytkownikiem działki rolnej, a także mieszkańców Podkarpacia i Małopolski (Tabela 1, Mapa 1). WSM okazał się dodatni też dla wszystkich kategorii wieku poniżej 40 roku życia (wyjątkowo zaś wysoki dla osób w wieku 25-30 lat). Niższą skłonnością do emigracji cechowały się osoby z wykształceniem co najwyżej podstawowym, mieszkańcy województwa lubuskiego, łódzkiego, mazowieckiego i wielkopolskiego, czterdziestolatek i starsi mieszkańcy Polski. Z kolei selektywność migracji powrotnych w latach 2004-2008 polegała na wyższej skłonności do powrotu osób z wykształceniem wyższym lub co najwyżej podstawowym (w porównaniu z osobami o innych poziomach wykształcenia), mieszkańców Mazowsza i Wielkopolski oraz co najmniej czterdziestolet-

nich emigrantów. Niższą skłonnością do migracji powrotnej cechowały się osoby o wykształceniu policealnym i średnim, mieszkańcy wsi, osoby wywodzące się z gospodarstw domowych, w których przynajmniej jeden z członków był użytkownikiem działki rolnej, mieszkańcy Ziemi Lubuskiej, Małopolski, Podkarpacia i Podlasia oraz najmłodsi emigranci (do 24 roku życia)⁵.

Tabela 1. Współczynniki Selektywności Emigracji (WSM) i Współczynniki Selektywności Migracji Powrotnych (WSMP)^a dla wybranych kategorii ludności^b, lata 2004-2008

Kategoria	WSM	WSMP
Płeć: mężczyzna	0,31**	-0,09
Wiek: do 24 roku życia	0,57**	-0,27**
Wiek: 25-29 lat	2,33**	-0,12
Wiek: 30-39 lat	0,40*	-0,03
Wiek: 40+	-0,62**	0,41**
Wykształcenie: wyższe	0,15	0,37**
Wykształcenie: policealne i średnie zawodowe	0,30**	-0,13**
Wykształcenie: średnie ogólnokształcące	0,44**	-0,17**
Wykształcenie: zawodowe	0,31**	-0,05
Wykształcenie: co najwyżej podstawowe	-0,74**	0,35*
Klasa miejscowości zamieszkania: wieś	0,17**	-0,19**
Użytkowanie działki rolnej	0,24**	-0,21**

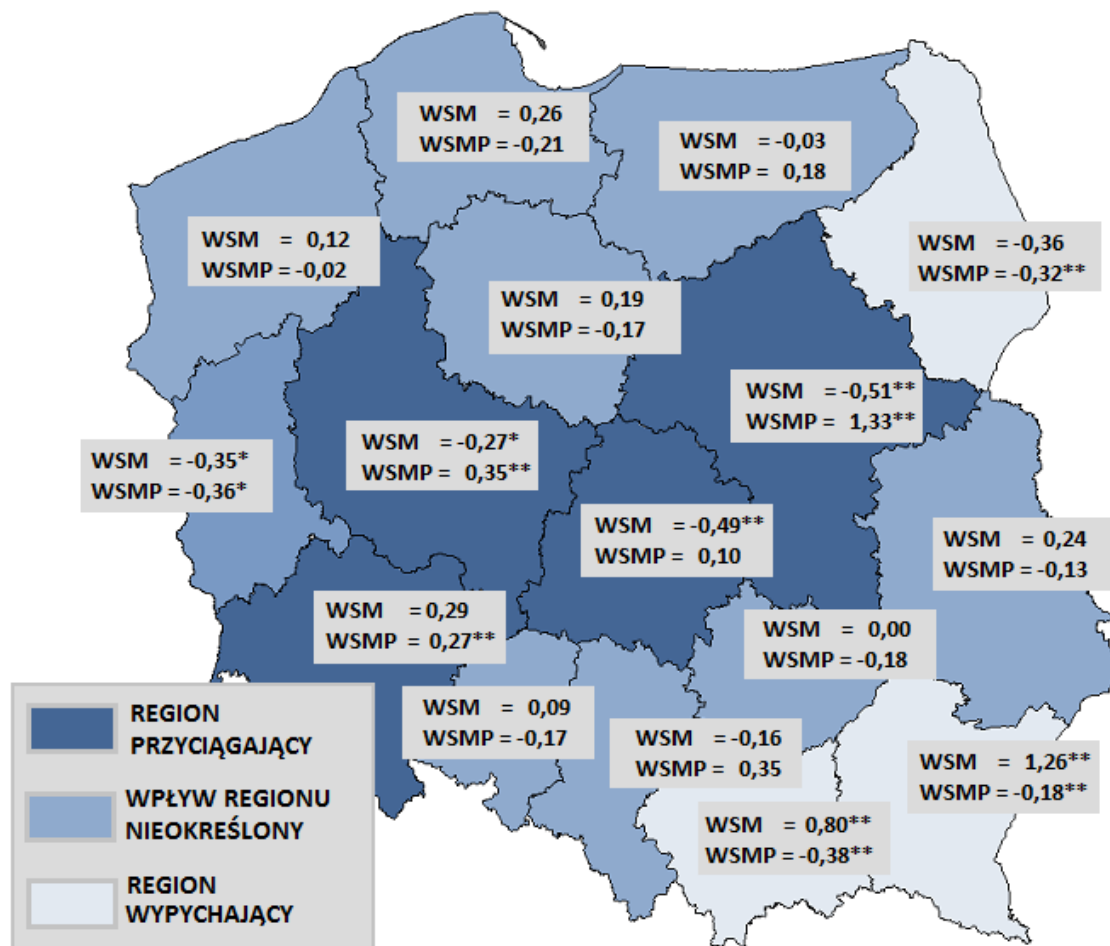
^a W tabeli gwiazdkami oznaczono wartości uznane za stabilne na tyle, by uznać je za różne od zera na podstawie analizy wartości współczynników selektywności w 19 kwartałach: ** - we wszystkich 19 kwartałach wartość WSM lub WSMP była tego samego znaku; * - w jednym kwartale wartość WSM lub WSMP była odmiennego znaku niż w pozostałych 18 kwartałach.

^b Wartości WSM i WSMP dotyczą populacji osób w wieku co najmniej 15 lat.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL.

O procesie wypłukiwania ludności Polski możemy mówić w odniesieniu do grup społeczno-demograficznych o wysokiej skłonności do emigracji (dodatni WSM) i jednocześnie niskiej skłonności do powrotu (ujemny WSMP). W analizie dotyczyło to osób w wieku do 24 roku życia, z wykształceniem policealnym i średnim (w tym średnim zawodowym), czyli o kwalifikacjach bądź zbędnych, bądź relatywnie nisko wynagradzanych w Polsce w porównaniu z rynkami pracy innych krajów europejskich. Wypłukiwanie dotyczyło też mieszkańców wsi i członków gospodarstw domowych z przynajmniej jednym użytkownikiem działki rolnej, a także osób wywodzących się z Małopolski i Podkarpacia. Regiony te cechują się bogatą historią mobilności zagranicznej mieszkańców, jednak w kontekście selekcji mieszkańców wsi niezwykle istotne jest, iż te dwa regiony cechują się wysokim odsetkiem gospodarstw *quasi*-chłopskich wśród gospodarstw rolnych. Są to gospodarstwa drobne, samozaopatrzeniowe, niezaangażowane w wymianę rynkową produktów rolnych. Według Halamskiej (2010) odsetek takich gospodarstw w latach 2006-2007 na Podkarpaciu wynosił 66 proc., zaś w Małopolsce – 60 proc., i były to najwyższe wartości dla całej Polski, dla której wartość średnia nie przekraczała 41 proc. Wysoki udział gospodarstw samozaopatrzeniowych może świadczyć o ekonomicznej „zbędności” mieszkańców wybranych regionów wiejskich, polegającej na braku zatrudnienia w miejscu zamieszkania i konieczności szukania go poza lokalnym rynkiem pracy. Także za granicą.

Mapa 1. Wartości Współczynnika Selektywności Migracji (WSM) i Współczynnika Selektywności Migracji Powrotnych dla poszczególnych regionów Polski, lata 2004-2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL.

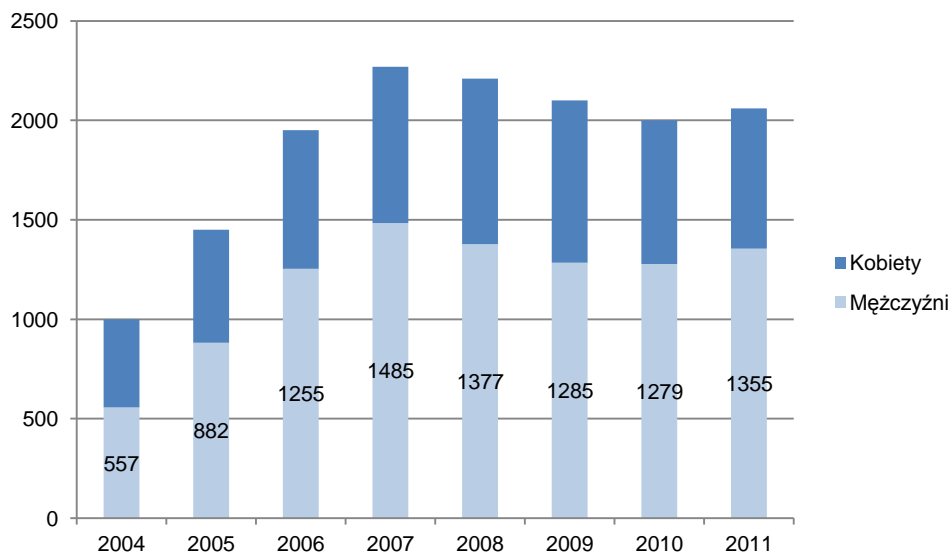
Trudno nie zauważyć, iż oprócz wypłukiwania ludności Polski z pewnych kategorii społeczno-demograficznych zachodzi proces odwrotny, polegający na niskiej skłonności do emigracji i wysokiej skłonności do powrotu innych kategorii ludności. Osoby z wykształceniem co najwyżej podstawowym są niedoreprezentowane w odpływie, za to nadreprezentowane w napływie powrotnym. Podobny efekt dotyczył mieszkańców Mazowsza i Wielkopolski, czyli regionów o dość chłonnych rynkach pracy skupionych wokół Warszawy i Poznania. W wypadku tych regionów użycie sformułowania będącego kwintesencją koncepcji E. Lee (1966) wydaje się naturalne – są to regiony przyciągające migrantów (*pull*), w przeciwieństwie do wypychających (*push*) regionów południa i wschodu Polski. Wśród czynników przyciągających znajdują się więc i takie, które sprawiają, że wyższą skłonność do powrotu obserwuje się wśród osób z wyższym wykształceniem i starszą metryką – wypłukiwanie w największym stopniu dotyczy osób do 30 roku życia.

Jedynie selektywność ze względu na wiek nie musi być symptomem dostrzeżonych procesów wypłukiwania. Ponieważ wyższą skłonnością do emigracji i niższą skłonnością do powrotów cechują się ludzie młodzi, odwrotny wzorzec zaś występuje w wypadku osób starszych (powyżej 40 roku życia), można uznać, że odpowiedzialny za to jest fakt traktowania przez pewną część populacji wyjazdu zagranicznego (jak pokazu-

ją dane – najczęściej zarobkowego) jako pewnego planu, który ma się zakończyć powrotem do Polski. Wśród 5 najczęściej wskazywanych motywów skłaniających emigrantów do powrotu w 2008 roku 4 wiązały się właśnie z taką strategią (GUS 2008: 15). Na podstawie przedstawionej powyżej analizy selektywności nie można jednak stwierdzić, jak dużej części migrantów i migrantów powrotnych wzorzec ten dotyczy.

Skutkiem występowania selektywności w migracjach z i do Polski jest zmiana struktury populacji jego mieszkańców. Konsekwencją wniosku o występowaniu zjawiska wypłukiwania jest pytanie o jego skutki demograficzne, gospodarcze i społeczne. Ograniczając zainteresowanie jedynie do tych pierwszych, należy zastanowić się nad dwoma aspektami omawianego procesu – jego skalą i trwałością. Na podstawie samych wartości współczynników selektywności nie jest możliwa ocena skali wypłukiwania, dlatego konieczne jest posłużenie się szacunkami rozmiarów i struktury emigracji na pobyt czasowy sporządzonymi przez GUS (GUS 2012a). Okazuje się, że w latach 2004-2008, kiedy czasowy ubytek populacji netto wyniósł 1 210 tys. (por. Wykres 1), liczba mężczyzn w Polsce na skutek emigracji skurczyła się o 820 tys. (około 4,4 proc.). Na tej samej zasadzie można wnioskować, że subpopulacja mieszkańców wsi została uszczuplona o około 390 tys. (2,7 proc.), osób z wykształceniem wyższym – o około 230 tys., a z zasadniczym zawodowym – o 400 tys. Konsekwencje te nie wydają się jednak dramatyczne – w latach 2004-2008 polskie szkoły wyższe rocznie opuszczało od blisko 400 do 500 tys. absolwentów, więc ubytek nawet ponad 200 tys. z nich nie wpłynął na tak gwałtowną zmianę struktury populacji ze względu na wykształcenie, jak w wypadku struktury wieku i płci. Niemniej jednak emigracja tak dużej liczby absolwentów szkół średnich i wyższych w przyszłości może pociągać za sobą spadek konkurencyjności i mobilności najmłodszego segmentu siły roboczej na rodzimym rynku pracy.

Jednak najistotniejszym efektem selektywności emigracji poakcesyjnej jest jej wpływ na strukturę wieku ludności Polski. Ponieważ około połowa mężczyzn, którzy wyjechali w okresie 2004-2008, była w wieku 20-29 lat, a stale zameldowanych w Polsce dwudziestolatków w 2004 roku było 3 234 tys., za granicą pozostał średnio co ósmy z nich (12,7 proc.). Tak duży ubytek ludności młodej, a przede wszystkim w wieku najwyższej płodności, będzie przyspieszać proces starzenia się ludności Polski i będzie miał niebagatelne konsekwencje dla reprodukcji ludności. Jeśli bowiem ubytek ten okaże się trwały, powstanie swego rodzaju luka pokoleniowa dotycząca nie tylko najliczniejszych roczników zaangażowanych w emigrację poakcesyjną (to jest urodzonych w okresie 1975-1988), ale również ich dzieci, które przyjdą na świat za granicą⁵. Pogłębi to proces starzenia się ludności Polski, który wynika nie tylko z wydłużania się przeciętnego trwania życia, ale również (a może nawet przede wszystkim) ze spadku liczby urodzeń i zmniejszania się roczników dzieci i młodzieży.

Wykres 1. Liczba emigrantów^a (w tym: liczba mężczyzn), lata 2004-2011 (w tys.)

^a Osoby przebywające czasowo poza granicami Polski co najmniej 2 (w latach 2004-2005) lub 3 miesiące (w latach 2006-2011).

Źródło: opracowanie własne na podstawie BAEL oraz GUS (2012a).

Na ile trwale mogą okazać się dostrzeżone powyżej trendy? Z jednej strony, informacje zebrane w 2008 roku w ramach dodatkowego modułu BAEL sugerowały, że fala powrotów do Polski przybiera na sile – liczebność napływu w okresie poakcesyjnym wyniosła 580 tys., jednak w samym 2007 roku było to 213 tys., a prosta ekstrapolacja trendu sugerowała, iż pod koniec 2008 roku rekord ów zostałby zapewne pobity (GUS 2008). Z drugiej strony jednak, od 2007 roku zasób emigrantów „czasowych” (cudzośćw użyty celowo, jako że owa czasowość nie ma określonej górnej granicy) ustabilizował się na poziomie około 2 mln osób. Ponadto w miarę upływu czasu coraz większy ich odsetek stanowiły osoby przebywające za granicą co najmniej rok (Fihel 2011). Świadczy to o wkraczaniu emigracji poakcesyjnej w dojrzałą fazę charakteryzującą się, z jednej strony, osiedlaniem się za granicą na stałe części polskich migrantów, a z drugiej strony, powrotami do Polski pozostałych migrantów.

Podsumowanie

Analiza zawarta w niniejszym artykule uzupełnia opublikowane dotychczas analizy dotyczące selektywności procesów migracyjnych, w które angażują się Polacy. Po raz kolejny potwierdziła się teza, iż we wczesnym okresie poakcesyjnym (lata 2004-2008) zarówno wyjazdy, jak i powroty były selektywne ze względu na pewne cechy społeczno-demograficzne. W wypadku emigracji selektywność dotyczyła osób młodych, z niższym bądź średnim poziomem wykształcenia, mieszkańców wsi i osób związanych z rolnictwem. W wypadku migracji powrotnej selektywność odnosiła się przede wszystkim do osób z wykształceniem wyższym lub co najmniej podstawowym. Analiza udowodniła też istnienie mechanizmu wypłukiwania ludności Polski z pewnych grup społeczno-demograficznych, cechujących się stosunkowo wysoką skłonnością do emigracji i stosunkowo niską skłonnością do powrotów. Dotyczyło to osób bardzo młodych (do 24 roku życia), z wykształceniem policealnym i średnim (w tym średnim zawodowym), mieszkańców wsi, osób związanych z rolnictwem, mieszkańców Małopolski i Podkarpacia. Może to oznaczać, że emigracja jest szczególnie opłacalna, lub raczej, że pozostanie w Polsce jest stosunkowo najmniej opłacalne, dla osób

o wykształceniu średnim i/lub zamieszkujących tereny wiejskie, na których trudno znaleźć zatrudnienie. Wyniki te korespondują z hipotezą M. Okólskiego (2011, 2012; por. również Grabowska-Lusińska, Okólski 2009; Anacka, Okólski 2010) mówiącą o rozgęszczającej roli polskiej emigracji poakcesyjnej, to znaczy realokacji ekonomicznie „zbędnej” siły roboczej z sektorów pozarynkowych (takich jak gospodarstwa *quasi-chłopskie*) ku sektorom i regionom zgłaszającym popyt na ową siłę. W okresie transformacji ustrojowej polskie miasta zgłaszały ograniczony popyt na siłę roboczą z terenów wiejskich i z zagranicy, a dodatkowo migracje hamowały wysokie koszty osiedlenia się na terenach miejskich i podmiejskich. Za wcześniej na jednoznaczne wnioski o trwałości emigracji poakcesyjnej i roli procesu wyplukiwania dla populacji Polski, lokalnych społeczności wysyłających i samych migrantów, jednak przedstawione wstępne wyniki mogą przemawiać na korzyść hipotezy o rozgęszczeniu.

Przypisy

¹ Wynikało to z liczebności zbioru danych – zbyt małej, by wnioskować o charakterze napływu powrotnego do Polski w krótszym okresie.

² W latach 2004-2005 osoby uznawane były za czasowo nieobecne, jeśli przebywały za granicą co najmniej 2 miesiące; począwszy od roku 2006 dolną cezurą jest okres trzymiesięczny.

³ Pomimo tego, że BAEL można uznać za jedno z najbardziej wartościowych źródeł informacji o statystycznych cechach populacji współcześnie migrujących Polaków, nie jest ono pozbawione wad. Do najważniejszych należy fakt, iż dane te zbierane są podczas bezpośrednich wywiadów ankietowych, a informacje o migrujących członkach gospodarstwa domowego pozyskiwane są od innych jego członków. W ten sposób wszelkim statystykom wymyka się zapewne istotna grupa emigrantów, którzy tworzyli w Polsce jednoosobowe gospodarstwa domowe lub którzy wyjechali za granicą z całymi rodzinami, nie pozostawiając w Polsce nikogo, kto mógłby udzielić ankietom informacji na ich temat. Dane BAEL dotyczące przyczyn niezrealizowania wywiadów nie pozwalają na analizę oszacowania obciążenia wyliczonych współczynników (por. Anacka, Fihel 2012), co należy mieć na uwadze, zapoznając się z dalszą treścią artykułu.

⁴ Do wszystkich wyliczeń zostały zastosowane wagi przypisywane gospodarstwom domowym, z których pochodzili ankietowani reprezentujący poszczególne subpopulacje.

⁵ Czytelnikowi należy się słowo komentarza na temat różnic pomiędzy wynikami zamieszczonymi w niniejszym artykule a wynikami zawartymi w niedawno wydanej publikacji, w której rozważa się podobne zagadnienia (Anacka, Fihel 2012). Na podstawie danych pochodzących z regularnie przeprowadzanego sondażu BAEL (nie zaś z badania modułowego, z którego dane wykorzystywane są w tym artykule) stwierdzono m.in., że w latach 1999-2009 dodatnią selektywność dla strumienia migracji powrotnej można było zaobserwować w wypadku osób pochodzących z obszarów wiejskich, a także osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym (co zarysowuje odmienny obraz migranta powrotnego niż przedstawiony w niniejszym tekście). Należy wymienić co najmniej dwa powody występowania tej pozorowanej rozbieżności. Po pierwsze, w obu przypadkach znacząco różni się okres badania – lata 1999-2009 w dużej mierze obejmują okres przedakcesyjny, odmienny pod względem charakterystyk migrantów niż lata późniejsze. Po drugie zaś, można przypuszczać, że w próbie, która posłużyła do wyliczenia współczynników selektywności dla owego dłuższego okresu, znalazło się więcej osób zaangażowanych w stosunkowo krótkotrwałą, ale powtarzalną (sezonową) mobilność zarobkową. Służące za podstawę przedstawianej tu analizy badanie modułowe BAEL zostało przeprowadzone w drugim kwartale roku, czyli w okresie, kiedy część migrantów sezonowych jest nieobecna w kraju.

⁵ Proces ten już się zapewne rozpoczął – począwszy od 2009 roku w Wielkiej Brytanii notuje się rekordową liczbę urodzeń wśród imigrantów z Polski. W 2011 roku Polki urodziły tam 23 tys. dzieci a trend liczby urodzeń był wzrostowy (por. ONS 2012); w tym samym czasie w Polsce liczba urodzeń wyniosła 388 tys. i była niższa niż w poprzednich latach (GUS 2012b).

Bibliografia

- Anacka M. (2010a). Poakcesyjne migracje Polaków – ciągłość czy zmiana? *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny* 4: 37-54.
- Anacka M. (2010b). Poakcesyjni migranci powrotni w Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności, w: I. Grabowska-Lusińska (red.), *Poakcesyjne powroty Polaków*. CMR Working Papers 43(101): 13-26. Ośrodek Badań nad Migracjami UW.
- Anacka M., Fihel A. (2012). Return Migration to Poland in the Post-accession Period, w: B. Galgóczi, J. Leschke, A. Watt (red.), *EU Labour Migration in Troubled Times Skills Mismatch, Return and Policy Responses*, s. 143-169. Aldershot: Ashgate.
- Anacka M., Okólski M. (2010). Direct demographic consequences of post-accession migration for Poland, w: R. Black, G. Engbersen, M. Okólski, C. Panfřiru (red.), *A Continent Moving West?*, s. 141-164. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Borjas G. J. (1989). Economic Theory and International Migration. *International Migration Review* 23(3): s. 457-485.
- Cieřlak M. (1992). *Demografia. Metody analizy i prognozowania*. Warszawa: PWN.
- DaVanzo J. (1978). Does Unemployment Affect Migration? Evidence from Micro Data. *The Review of Economics and Statistics* 60(4): 504-514.
- Fihel A. (red.) (2011). Recent Trends in International Migration in Poland. The 2011 SOPEMI report. CMR Working Paper 52(110). Ośrodek Badań nad Migracjami UW.
- Fihel A., Kaczmarczyk P., Okólski M. (2007). *Migracje „nowych Europejczyków” – teraz i przedtem*. Studia Migracyjne. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Frejka T., Okólski M., Sword K. (red.) (1999). *In-depth studies on migration in Central and Eastern Europe: the case of Ukraine*. UN Economic Studies 12. New York and Geneva: United Nations.
- Grabowska-Lusińska I., Okólski M. (2009). *Emigracja ostatnia?* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- GUS (2008). *Informacja o badaniach zasobów imigracyjnych w Polsce w 2008 r. Notatka informacyjna*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2012a). *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004-2011. Notatka informacyjna*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS (2012b). *Rocznik Demograficzny*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- Halamska M. (2010). Zmiany polskiej wsi. Dynamika dwudziestolecia 1989-2009 i jej regionalne odmiany, w: A. Tucholska (red.), *Europejskie wyzwania dla Polski i jej regionów*, s. 277-301 Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Jaźwińska E. (2001). Migracja niepełna ludności Polski: zróżnicowanie międzyregionalne, w: E. Jaźwińska, M. Okólski (red.), *Ludzie na huřstawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, s. 303-330. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kaczmarczyk P. (2001). Uwarunkowania procesów migracyjnych z perspektywy społeczności „wysyłającej”, w: E. Jaźwińska, M. Okólski (red.), *Ludzie na huřstawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, s. 303-330. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Kaczmarczyk P., Mioduszewska M., Żylicz A. (2009). Impact of the Post-Accession Migration on the Polish Labor Market, w: M. Kahanec, K. F. Zimmermann (red.), *EU Labor Markets After Post-Enlargement Migration*, s. 219-253. Heidelberg: Springer.
- King R. (1978). Return Migration: A Neglected Aspect of Population Geography. *Area* 10(3): 175-182.
- Lauby J., Stark O. (1988). Individual Migration as a Family Strategy: Young Women in the Philippines. *Population Studies* 42(3): 473-486.
- Lee E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography* 3(1): 47-57.
- Mioduszewska M. (2008). *Najnowsze migracje z Polski w świetle danych Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności*. CMR Working Papers 36(94). Ośrodek Badań nad Migracjami UW.
- Okólski M. (2001). Mobilność przestrzenna z perspektywy koncepcji migracji niepełnej, w: E. Jaźwinska, M. Okólski (red.), *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, s. 303-330. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Okólski M. (2011). *Modernizacyjna rola migracji*. CMR Working Papers 46(104). Ośrodek Badań nad Migracjami UW.
- Okólski M. (2012). Modernising impacts of emigration. *Studia Socjologiczne* 206(3): 49-79.
- ONS (2012). *Births in England and Wales by Parents' Country of Birth, 2011*. Statistical Bulletin. Office for National Statistics.
- Ravenstein E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society* 48,(2): 167–235.
- Ravenstein E. G. (1889). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society* 52(2): 241-305.
- Stark O. (1995). Return and Dynamics: The Path of Labor Migration when Workers Differ in Their Skills and Information Is Asymmetric. *The Scandinavian Journal of Economics* 97(1): 55-71.
- Stark O., Bloom D. E. (1985). The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review* 75(2): 173-178.
- Stark O., Taylor E. (1989). Relative Deprivation and International Migration. *Demography* 26(1): 1-14.